

УДК 37.378

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-43-46

КУЧАЙ Тетяна Петрівна –доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці IIORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>e-mail: tetyanna@ukr.net**КУЧАЙ Олександр Володимирович** –

доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>e-mail: kuchay@ukr.net**ШВИДЕНКО Валентина Володимирівна** –

заступник директора з виховної роботи Першої міської гімназії м. Черкас

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3207-4384>e-mail: vshvydenko@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні позашкільна освіта становить невід'ємну частину системи неперервної освіти, оскільки дає дитині додаткові можливості інтелектуального, духовного й фізичного розвитку, сприяє актуалізації творчих та освітніх потреб. Саме тому позашкільні заклади мають попит у сучасному суспільстві. Їхня робота помітно відрізняється від організації інших соціокультурних і виховних центрів. Актуальність позашкільної освіти полягає в розвитку соціально-комунікативної компетентності в дітей, у становленні їхньої соціальної зрілості та відповідальності [6].

Соціокультурні умови розвитку нашої країни актуалізують питання виховання дітей та молоді: викривлення суспільних пріоритетів, знецінення моралі й поширення безвідповідальності в суспільстві впливають на рівень загальної культури особистості, зумовлюють певні негативні зміни ціннісних орієнтацій у молодіжному середовищі.

Такий стан вимагає підвищення уваги до участі соціальних, освітніх інститутів у процесах виховання особистості дитини. Значна роль у вихованні й розвитку особистості належить позашкільним навчальним закладам, діяльність яких охоплює вільний час дітей, заснована на добровільності, особистісно орієнтованому підході до інтересів і здібностей кожного вихованця, є різноспрямованою й поліваріативною [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє говорити про те, що істотний внесок в розробку проблеми виховання в закладах позашкільної освіти внесли такі дослідники: В. Берека,

О. Биковська, П. Вахтеров, К. Вентцель, В. Вербицький, О. Євладова, О. Зеленко, Н. Крупська, А. Луначарський, А. Макаренко, Є. Мединський, Г. Пустовіт, С. Русова, В. Сорока-Росинський, Є. Смольникова, Т. Сущенко, В. Сухомлинський та ін.

Мета статті – розглянути педагогічні основи виховання особистості в закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позашкільна робота спрямована на здійснення завдань виховання підростаючого покоління. Позашкільна робота має масовий характер і будується на основі принципу добровільності. Найдоцільнішими і найефективнішими формами позашкільної роботи є самодіяльні гуртки, наукові товариства, клуби, літературні об'єднання, колективні бесіди, етичні, науково-популярні теми, ігри та інші форми культурного дозвілля, суспільно-корисна робота, творчі звіти (художня самодіяльність, виставки), конкурси.

Позашкільна робота є складовою і невід'ємною частиною всієї навчально-виховної роботи, яка проводиться для дальшого удосконалення знань, вмінь і навичок вихованців, підвищення їхнього культурного рівня психологічної і практичної підготовки до праці і фізичного загартування.

Головна особливість позашкільного педагогічного процесу полягає в тому, що він будується на взаємній співтворчості педагогів і дітей, на їхній дружбі і духовній спільності, визнаній самостійності особистості дитини на взаємоповазі і взаємній зацікавленості у суспільному успіхові у результаті діяльності.

Психологи довели, що співтворчість можлива тільки за сприятливих міжособистісних стосунків, духовно-

психологічного комфорту. В атмосфері внутрішньої скрути і напруги кожний стає духовно біднішим, примітивнішим, ніж є насправді.

Багатство духовних зв'язків є необхідною умовою і гарантом всебічного розвитку особистості. Тому найпершим завданням позашкільного педагогічного процесу є створення таких психологічно-педагогічних умов, за якими дитина з першого дня перебування у позашкільному закладі змогла б реалізувати хоча б мінімум товариських очікувань.

Педагогічний процес у позашкільному закладі — явище більш виховне, аніж дидактичне, бо основною його характеристикою є не пізнання, а духовні стосунки.

Цей процес за своєю природою схожий на розв'язання важливих життєвих ситуацій, які стимулюють свідоме й активне бажання самовдосконалюватися й оновлюватися. Якщо таке прагнення стає невід'ємною рисою особистості, то це і є найвагоміший результат позашкільного виховання, бо схильність дитини до оновлення має сильну енергію.

Отже, позашкільний педагогічний процес не можна ототожнювати з навчанням. Перед ним не ставиться завдання опрацювати державний стандарт загальної освіти. Його логічно розглядати в руслі соціологічної комунікації, як процес соціально-педагогічної взаємодії, в якій найважливішу роль відіграють феномени симпатії, атракції, рефлексивної саморегуляції.

Вагомими принципами позашкільного педагогічного процесу є його індивідуалізація, добровільність, пріоритет виховання, співтворчість, єдиність розвитку і саморозвитку, емоційна привабливість міжособливих взаємин.

У позашкільному педагогічному процесі дитина не просто відтворює те, що засвоює. Завдяки своїй унікальності і неповторності вона їх розвиває, доповнює і вдосконалює.

В цьому і полягає закон творчої поведінки, що заперечує функціональний підхід до дитини, особливість методів позашкільного педагогічного процесу, які будуються на всьлякому заохоченні максимального творчого самовиявлення дитини, багатстві вражень, створенні спеціально передбачених і організаційних оптимальних стосунків, які є джерелом продуктивної творчої діяльності і дитячої спільності.

Оптимальне функціонування позашкільного педагогічного процесу забезпечується здатністю і вмінням його організаторів «притягувати таланти»,

залучати дітей до власної системи цінностей, насичувати педагогічний процес такою творчою роботою, яка має велике духовне і соціальне значення.

Позашкільний педагогічний процес залежить від складу його вихованців і характеру взаємин між ними. Його ще називають «творчим процесом», оскільки будеться на пізнанні внутрішнього світу дитини в умовах максимальної емоційної зручності, значних і систематичних творчих зусиль.

Дитина у такому процесі виявляє свої кращі риси характеру, свідомо керує власними почуттями і бажаннями, робить їх відповідними ситуації.

В одних випадках це може виявитись у самоотримуванні, в інших — в самоактивізації, в умінні тримати себе в руках, долати в собі негативні емоції, стан бездіяльності, страху та ін [5].

Процес виховання представляє собою залучення особистості дитини до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, процес, спрямований на утвердження суспільно значущих норм, правил поведінки особистості, тобто виховний процес це — створення базису формування особистісної культури, системи ціннісних ставлень до світу та до самого себе. Найповніше формування таких базових цінностей відбувається в позашкільному навчальному закладі, в якому забезпечуються умови для формування життєвих та предметних компетенцій як само здатності особистості визначити й накреслити орієнтири власного майбутнього.

Надзвичайно важливим на сьогодні є завдання сформувати у позашкільному навчальному закладі потужну творчу виховну систему. Системному підходу належить пріоритетна роль у розробці моделі та її впровадженні у виховну практику. Система виховної роботи - це спосіб організації життєдіяльності та виховання, що представляє собою цілісну і впорядковану сукупність взаємодіючих компонентів між собою з метою створення сприятливих умов для розвитку вихованця [4].

Виховання дітей та молоді здійснюється, по-перше, в процесі занять (репетицій, змагань, концертів тощо) творчих об'єднань (гуртків, секцій, ансамблів тощо); по-друге, в межах спеціально організованих заходів (участь у соціальних проектах, благодійних акціях, виховних програмах тощо).

Поліваріативність форм й змісту позашкільної освіти, здійснення її на основі

добровільності створює можливості для індивідуалізації й диференціації навчання й виховання: учню надається право обрати той зміст, форму навчання, які відповідають його індивідуальним інтересам, здібностям, очікуванням щодо власного розвитку тощо.

Залучення до нового колективу, соціально-культурного простору закладу розширює можливості для розвитку особистості, становлення її системи цінностей, може відігравати корекційну, компенсаторну роль у становленні особистості вихованця.

Особливі взаємостосунки педагог-вихованець, вихованець-вихованець, педагог-вихованець-батьки зумовлені специфікою форм навчально-виховного процесу (заняття, не урок) створюють основу для взаємодовіри й взаємоповаги, атмосфери психологічного комфорту, що сприяє реалізації виховних завдань.

Особливості змісту навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів, а саме: наявність різноманітних (у т.ч. індивідуальних) типових, авторських, комплексних та ін. програм, прогнозованим результатом реалізації яких є не лише поглиблені знання, вміння, спеціальні навички учнів, але й розвиток особистості вихованця, становлення його індивідуальності, формування системи цінностей.

Індивідуальний підхід у сполученні з соціальною спрямованістю діяльності створює можливості дитині знайти своє місце в житті, самореалізуватися у певній діяльності, сприяє формуванню потреби в турботі про інших людей, активній участі у житті суспільства [2].

Багаторічний досвід роботи педагогів позашкільних навчальних закладів акцентує увагу на дотриманні принципу індивідуалізації в освітньому процесі. За такого підходу педагог повинен ураховувати не лише здібності до навчання певного учня, але і його психологічні особливості, можливі проблеми тощо. Реалізація функції превентивного виховання в позашкільному навчальному закладі передбачає певний професійний рівень педагога. Керівник творчого об'єднання повинен бути не лише фахівцем у своїй сфері, а й авторитетом для молоді, психологом, толерантною людиною. Ефективність застосування всіх засобів виховання в позашкільному закладі залежить від особистості керівника учнівського об'єднання, його реакції на ті чи інші ситуації, що виникають у дитячому колективі. Лікар і педагог – це професії, які найбільшою мірою впливають на людину, тому особисті якості вчителя є найбільш важливим чинником

виховання. Педагоги позашкільного навчального закладу повинні усвідомлювати, які зміни відбуватимуться в особистості молодої людини у результаті того чи іншого впливу. Це виводить весь навчально-виховний процес на прогностичний рівень. Необхідно виховувати нове покоління української молоді, яке буде готовим працювати в сучасній економічній ситуації та, при цьому, не приносити в жертву моральні цінності [3].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Особливість позашкільного навчально-виховного процесу полягає у проектуванні таких педагогічних методик та технологій, що могли б якнайповніше допомогти дітям зорієнтуватися і самореалізуватися у складній багатогранній соціокультурній ситуації.

Позашкільна освіта та виховання здійснюється в закладах, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості у реальному житті, у відкритій системі соціалізації, і розглядається як найбільш демократичний та гнучкий засіб залучення сім'ї до співпраці у вихованні і розвитку дітей і підлітків. Вона передбачає самостійний вибір і використання її суб'єктами доступних для сприйняття різноманітних форм і методів навчально-виховного процесу: визначення форм і методик навчання і виховання, тематики наукових досліджень, навчально-виховних курсів та спецкурсів і послідовність їх опанування з урахуванням вікових особливостей, здібностей та інтелектуальних можливостей особистості.

Система позашкільної та виховання базується на історично обумовлених традиціях виховання особистості, створених представниками різних національних спільнот України: суспільних та родинних цінностях: ідеях, поглядах, переконаннях, ідеалах і реалізується позашкільними закладами освіти, іншими закладами освіти у позаурочний час, дитячими, молодіжними організаціями, творчими дитячими та молодіжними об'єднаннями та місцем проживання, на підприємствах, у різних організаціях і установах.

Головна мета позашкільної освіти та виховання-створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм організація позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучених до науково-експериментальними, дослідницької, технічно-конструктивної, художньої,

декоративно-прикладної, еколого-прикладничої, туристсько-краєзнавчої та інших видів творчості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Виховні та соціально-педагогічні цілі позашкільних установ (2021). URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14339/>
2. Литовченко О. В. (2010). Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів : аспекти дослідження. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки / за ред. О. В. Биковської. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 24. С. 87–91.
3. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / [Вербицький В. В., Литовченко О. В., Ковбасенко Л. І. та ін.]; за ред. О. В. Литовченко. К. : Педагогічна думка, 2012. 371 с.
4. Система виховної роботи позашкільного навчального закладу. URL: https://pedvistavka.at.ua/publ/vikhovannja_i_rozvitok/pozashkillja/sistema_vikhovnoji_roboti_pozashkilnogo_navchalnogo_zakladu/20-1-0-624
5. Співпраця організаторів позашкільного закладу освіти з педагогами школи. URL: <https://yunist.org.ua/metodichniy-viddil/metodichna-skarbnichka/spivpratsya-organizatoriv-pozashkilnogo-zakladu-osviti-z-pedagogami-shkoli.php>
6. Філатєва Т. В. Позашкільна освіта як історико-педагогічна проблема. *Науковий вісник Донбасу*. № 4. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2014_4_21

REFERENCES

1. *Vykhovni ta sotsial'no-pedahohichni tsili pozashkil'nykh ustanov*. (2021). [Educational and socio-pedagogical goals of out-of-school institution] URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14339/>
2. Lytovchenko, O. V. (2010). *Vykhovnyy potentsial pozashkil'nykh navchal'nykh zakladiv*. [Educational potential of out-of-school educational institutions: aspects of research]. Kiev.
3. *Optymizatsiya vykhovnoho potentsialu pozashkil'noho navchal'noho zakladu*. (2012). [Optimization of the educational potential of out-of-school educational institution]. Kiev.
4. *Systema vykhovnoyi roboty pozashkil'noho navchal'noho zakladu*. (2021). [The system of educational work of out-of-school educational institution]. URL: https://pedvistavka.at.ua/publ/vikhovannja_i_rozvitok/pozashkillja/sistema_vikhovnoji_roboti_pozashkilnogo_navchalnogo_zakladu/20-1-0-624
5. *Spivpratsya orhanizatoriv pozashkil'noho zakladu osvity z pedahohamy shkoly*. (2021).

[Cooperation of organizers of out-of-school educational institution with school teachers]. URL: <https://yunist.org.ua/metodichniy-viddil/metodichna-skarbnichka/spivpratsya-organizatoriv-pozashkilnogo-zakladu-osviti-z-pedagogami-shkoli.php>

6. Filat'yeva, T. V. (2014). *Pozashkil'na osvita yak istoriko-pedahohichna problema*. [Extracurricular education as a historical and pedagogical problem]. *Naukovyy visnyk Donbasu*. № 4. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2014_4_21

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: педагогічні основи виховання особистості в закладах позашкільної освіти.

КУЧАЙ Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: педагогічні основи виховання особистості в закладах позашкільної освіти.

ШВИДЕНКО Валентина Володимирівна – заступник директора з навчально-виховної роботи Першої міської гімназії м. Черкаси.

Наукові інтереси: педагогічні основи виховання особистості в закладах позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUCHAY Tetyana Petrovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor Department of Pedagogy and Psychology, Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: pedagogical bases of personality education in out-of-school education institutions.

KUCHAY Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: pedagogical bases of personality education in out-of-school education institutions.

SHVYDENKO Valentyna Volodymyrivna – Deputy Director for Educational Work of the First City Gymnasium of Cherkasy.

Circle of scientific interests: pedagogical bases of personality education in out-of-school education institutions.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2021 р.